Kovács István

A vándordiákságtól a vándortanárságig

Kiss Gy. Csaba születésnapjára

Kiss Gy. Csabával, noha évfolyamtársak voltunk az ELTE bölcsészkarán, 1965 nyarán találkoztam először. A lengyelek Váci utcájában, a varsói Nowy Światon elhangzott köszönés szóvillanása rögzítette belém a képet. Csaba jön, oldalán szép szőke lánnyal – mert minden lengyel lány szép és szőke volt akkoriban –, én meg egyedül velük szemben. A köszönés azt jelentette, hogy látásból ismertük egymást. Ő német–magyar szakos volt, én lengyel–történelem, így nem kerülhettünk egy tancsoportba. Közelebb bennünket a lengyel kultúra iránti érdeklődés, az autóstopos utak teremtette élményvilág hozott, amelynek révén magyar fiatalok tízezrei szerezték vissza 1956 után eltiport nemzeti önbecsüléseket. A lengyel úti élmények kozmopolitizmus-hajlamot felszámoló folyamatáról Kiss Gy. Csaba így vall az *Ariadné, avagy a bolyongások könyve* című kötetének Krakkóról szóló írásában: „Idejött utánam a magyar történelem. Akkoriban úgy gondoltam, ki lehet lépni belőle, meg lehet tőle szabadulni. Főként nyomasztó árnyaitól. Például 1956 árnyaitól, a romantikus, utolsó 19. századi magyar nekibuzdulástól, mely nemes áldozatvállalásával annyira időszerűtlennek látszott a 20. század második felében. És ha a mi számunkra már nem érvényes a magyar történelem üzenete, a maga katasztrófáival, értelmetlen véráldozataival, ha megszabadulhatunk ettől a terhes örökségtől, eljuthatunk egy másfajta gondolkodásig, az egyetemes emberi értékekig. Mi új lappal indulhatunk, 19 évesek vagyunk, ránk mosolyog a jövő napja, a haladás fényei vezetnek majd előre… Krakkó megállított. Azzal szembesített, amit már magam mögött tudtam. Lengyel barátaink rendre a forradalomról kérdeztek, úton-útfélen annak a Magyarországnak a képviselőjeként fogadtak, amelyik fölkelt a zsarnokság ellen. Újabb és újabb történeteket hallottunk a varsói fölkelésről, a többhetes harcokról, a Visztula túlpartján lábhoz tett fegyverrel álló szovjet hadseregről, és láttuk magát a főnix-várost, két évtizeddel a háború után az irtózatos pusztítás nyomaival. Magyarnak tekintettek bennünket…”

Csaba végzős hallgatóként is bejárt focizni az Eötvös Kollégiumba, amelynek bentlakó diákja, majd nevelő tanára voltam, s olykor az ottani csütörtöki ren-

Kovács István (1945) költő, író, műfordító, történész, polonista.

dezvényeken is megjelent. Nem tudom, az 1964 decemberében kiadott és rögtön betiltott egyetemi irodalmi folyóirat, a *Tiszta szívvel* híres vitaestjén ott volt-e 1965 februárjában? Egy közép-európaiságról rendezett fórumon elhangzott hozzászólására viszont emlékszem. Arról beszélt, hogy Nyugat-Európában menynyire irigyelnek bennünket azért, mert egy ismertebb költő verseskötete nálunk több tízezer példányban elkel, s milyen nagy a közérdeklődés az irodalom, a kultúra iránt. (Ezért ma már én is irigylem évtizedekkel ezelőtti magunkat.)

A szocialista táboron belül hangoztatott testvéri közösség miatt a Kádár-rendszer kénytelen volt eltűrni az 1956 ősze óta gyanús magyar–lengyel barátságot. Az 1960-as évek utolsó harmadában kezdődő Erdély-járásaink döbbentettek a kádári pártvezetés folyamatos bűnére, arra, hogy mennyire alattomos csendestársai voltak Gheorghiu Dejnek, majd Nicolae Ceauşescunak (és 1968 után Gustav Husaknak is) a határon túli magyar közösségek felszámolásában. 1967 novemberében Brassóban Oláh Jánossal annál a Fehér Elődnél szálltunk meg, akinek a címét Csabától kaptam. A határon túl élő magyarság idősebb és nemzedéktársi képviselőivel kialakított kapcsolataink munkára serkentettek, s e munka fogalmába beletartozott annak igénye, kötelességérzete, hogy a szomszédos népek kultúráját, történelmét is megismerjük. Arra pedig, hogy a nyelvüket megtanuljuk, éppenséggel Csaba a legjobb példa, aki német szakos létére a lengyel mellett előbb a szlovák, majd a cseh, másfél évtizede pedig a horvát nyelvet vette birtokba. Mintha Kazinczy Ferencnek Eperjesről tett állítását valósította volna meg: „Itt négy nyelv van divatban." Még diákkorunkban elmondta, hogy reggelenként mindig meghallgatja a Deutsche Welle és a France Inter híreit, s ha hozzájut, a *Der Spiegel*t is olvassa, hogy naprakészen tudja, mi történik a nagyvilágban. Ami a Deutsche Wellét illeti, követni próbáltam a példáját, de se rádióhallgatónak, se újságolvasónak nem voltam kitartó.

Az 1970-es évek elején megalakult baráti közösség, a szellemi műhelyként is működő irodalmi társaság (a *Hurál* – Kiss Ferenccel, Für Lajossal, Száraz Györggyel az élen s vendégként olykor Kormos Istvánnal és Nagy Lászlóval) és a közös munkahely – a Kelet-európai Irodalmak Tanszéki Kutatócsoportja –, az Európa Könyvkiadónak végzett megannyi szerkesztési, lektorálási feladat, az olvasótáborok támogatása apránként barátsággá nemesítette ismeretségünket. A kibontakozó lengyel Szolidaritás szakszervezeti mozgalom érlelte meg bennünk a politika síkján történő cselekvés kötelességét. Letaglózó volt, hogy a fölülről – a rádió, a televízió, a sajtó révén – csöpögtetett lengyelellenesség mérge milyen gyorsan szívódott fel a magyar társadalom szélesebb rétegeibe, s az erre való fogékonyságban az értelmiség sem képezett kivételt. Persze voltak biztató jelek is. A lengyel tanszéken, ahol 1980-tól tanítottam, megháromszorozódott a diákok száma. Míg bennünket szemmel tartottak, tanítványaink szellemi dugáruként zsákszámra hozták haza a Szolidaritás kiadványait. A Bem József Kulturális Egyesületben – Csaba kezdeményezésére – 1980 novemberében megünnepeltük az 1830/31-es lengyel szabadságharc kitörésének százötvenedik évfordulóját, bár a lengyel vendégek meghívását a felsőbb szervek nem

engedélyezték. 1981 júniusában a *Tiszatáj* megjelentette Krakkó-blokkunkat, de a szerkesztőséget fegyelmiben részesítették érte. Csabának persze igaza van, amikor a rendszerváltozás óta vissza-visszatérően szóvá teszi, hogy „az életszínvonalunk stagnálásáért felelős, sztrájkoló, lusta lengyelekkel" riogató újságírók, riporterek mintha hazugságaikért elfelejtettek volna bocsánatot kérni 1989 után.

A Szolidaritás mozgalom lengyelországi eseményeit és magyarországi visszhangját Kiss Gy. Csaba naplóban rögzítette, amely 1997-ben magyarul s három évvel később lengyelül is megjelent. 1980. december 30-án Csaba összefoglalta egy baráti összejövetel sajátos eszmecseréjét: „Itt volt Farkas Árpi Sepsiszentgyörgyről. Többek között szóba került a Bethlen Gábor Alapítvány dolga is. Próbáltam magyarázni, mi volna ennek a kezdeményezésnek a célja. Szellemi teljesítmények támogatása határon inneni és túli magyarok között nem tenne különbséget. Szükséges volna elismertetni a minisztériummal, mármint a művelődésügyivel, és a saját körében önállóan működhetne. Megadva a császárnak, ami neki jár, de azon túl nem engedve beleszólást semmibe. Amikor nagyon belemelegedtem, Árpád közbeszólt, szóval te valamiféle magyar kulturális Szolidaritást akarnál?" A Bethlen Gábor Alapítvány, amelynek szervezése 1979-ben kezdődött, 1985-ben kapta meg működéséhez a hivatalos engedélyt. Tevékenységét azonban már 1980 szeptemberében elkezdte azzal, hogy támogatta a *Bibó Emlékkönyv* elkészítését.

Elmondható, hogy az 1987 szeptemberében Lezsák Sándor lakiteleki sátrában megalakult Magyar Demokrata Fórum a Bethlen Gábor Alapítvány kiharcolásának folyamatában és a Magyar Írók Szövetsége 1980-as évekbeli működésében gyökerezik. E két egymáson áttetsző eseménysornak több olyan felvonása van, amelynek meghatározó szereplője Kiss Gy. Csaba. Ilyen volt a Magyar Írók Szövetsége 1986 novemberében tartott forradalmi hangulatú közgyűlése, amelyen ő olvasta fel a *Tiszatáj* betiltása elleni tiltakozást – a jelenlevő Berecz János felháborodására. Ezzel Csaba a rendszer elleni nyílt politizálás színterére lépett. Ahogy ő maga is „bevallotta" 2017-ben *Harminc év után: 1987 Személyes történelem* című kötetében: „Ezzel a szerepléssel átléptem egy vonalat, éreztem. Amikor második nap reggel folytattuk a közgyűlést, volt, aki gratulált, mások meg félrehúzódtak társaságomtól. És megkaptam a pódiumról Berecz »elvtárstól« (zárójelben: a szabad Magyarország soha sem kérte rajta számon a forradalomról írt gyalázatos förmedvényeit), hogy Albert Gáborral mi ketten vagyunk azok, aki nem alkalmasak a párbeszédre. […] A *Népszabadság*ban kijutott még régi »jóakarómtól« (1971 óta vett egyszer-másszor tollvégre), E. Fehér Páltól néhány keresetlen szó."

Politikai színezetű tevékenységéről már *A szabadság kísértése* című 1999-ben megjelent kötetében is némi képet nyerhetünk. E képek azonban töredékesek, mivel az ekkor közzétett *Politikai lecke-szövegek* – cikkek, interjúk, hozzászólások, beszédek – az 1989 és 1994 közötti eseményekre reflektálnak, s csak rajtuk keresztül térnek ki időnként az előzményekre is. Kivétel a kötet *Dosszié a fiókból*

című bevezető ciklusa, amely a szerző meg nem jelent, illetve álnéven külföldön közzétett írásait tartalmazza. Emlékszem, a *Tygodnik Powszechny* (Egyetemes Hetilap) című krakkói katolikus hetilapban 1987 elején megjelent *Új vezetőség a Magyar Írószövetség élén* című cikk szerzőjének – Szabadfalvy Árpád – kiléte milyen hiábavaló fejtörést okozott a Művelődési Minisztériumban. A Csaba által írt cikket, tudomásom szerint, lengyelre atyai jóbarátunk, Wacław Felczak tanár úr fordította, akinek a professzori cím odaítélését majd két évtizeden át megakadályozta a kommunista hatalom. Kiss Gy. Csaba volt a kezdeményezője annak az emlékkönyvnek (*Hugaro-Polonica. Tanulmányok a magyar–lengyel történelmi és irodalmi kapcsolatok köréből*), amelyet Wacław Felczak magyar tanítványai és tisztelői állítottak össze 70. születésnapja alkalmából, és adtak át neki a Jagelló Egyetemen rendezett ünnepi rektori tanácsülésen 1986 júniusában.

A fentebb idézett 1987-es *Személyes történelem* folytatása ugyanezen címmel tavaly látott napvilágot. Csak a *Harminc év után* időkerete változott *1988–1989*-re. A két kötet Kiss Gy. Csaba legizgalmasabb munkája abból a szempontból, hogy beavat bennünket a Magyar Demokrata Fórum előzménytörténetébe, megalakulásának, szervezésének rendkívül izgalmas folyamatába, beleértve a buktatókat is. Máig nem tudatosodott (és feldolgozott), milyen bravúros teljesítmény volt az MDF országos hálózatának megszervezése 1987 és 1990 között. „Fontos cél volt számunkra a magyar társadalom, legkivált a vidék egyenjogúsításának programja, hiszen a magyar polgárosodás több hulláma – a kiegyezés utáni, a harmincas évekbeli és a hatvanas évek közepétől számítható – abban hasonlított egymásra, hogy korántsem nyújtott egyenlő esélyt a fölemelkedésre; eleve kirekesztett bizonyos rétegeket, más csoportok pedig privilegizált helyzetbe kerültek, és a folyamatra erősen rányomták bélyegüket a hatalmi monopóliumok. Az ún. szocializmust is ilyen társadalomnak lehetett felfogni. Ahol feudális előjogok illetik meg a nómenklatúrát (amely hatalmát végső soron külső tényezőknek köszönheti), ő a legfontosabb monopóliumok birtokosa, s mint ilyen engedélyez fölülről gazdasági vagy társadalmi folyamatokat. Minden eredmény vagy gyarapodás tehát valamiféle kegy következménye" – olvasható a Bíró Zoltánnak, Csoóri Sándornak, Csurka Istvánnak, Fekete Gyulának, Für Lajosnak, Joó Rudolfnak és Lezsák Sándornak címzett levélben, amelyből az derül ki, hogy az MDF nem volt képes „szembenézni önmagával, nem végezte el helyzetének kritikus elemzését", s emiatt képtelen volt a történelmi kihívásoknak megfelelni, a rá váró feladatokat – például a társadalmi morál gyökeres átalakítását – elvégezni. Mindezek ellenére a levél megírása óta eltelt huszonhét év távlatából elmondható; a Magyar Demokrata Fórum létrehozása történelmi tett volt, amely nélkül nem úgy alakult volna a rendszerváltozás, ahogy ez történt. Kritikusai „Janus-arcúnak" nevezték. Az MDF nélkül ennél rosszabb lett volna: arctalan vagy inkább: arcátlan.

A szóvivői pulpitust néhány évvel 1990-et követően Kiss Gy. Csaba egyetemi katedrával váltotta fel. Nemcsak hajdani egyetemén (és a Miskolci Egyetemen) tanított, s nevelt doktori hallgatókat is, hanem sajátos peregrinációt vállalt.

Professzorként vándorolva Közép-Európában, ő ment a diákokhoz. Tanított Pozsony, Prága, Nyitra, Varsó és Zágráb egyetemein. A közép-európaiság Németh László-i iránytűjét követve mindenütt a magyar irodalom, kultúra iránti érdeklődést keltve fel diákjaiban. Számos műfordítót, történészt, irodalomoktatót verbuvált a magyar kultúrának. Több kötete szól erről a peregrinációról és annak szellemi eredményeiről.

A rendszerváltó 1989 drámaiságában is legszebb napjának délelőttjét, Nagy Imre és mártírtársai újratemetését felidézve írja tavaly megjelent könyvének utolsó lapján: „Jó érzés volt kilenc előtt a Városliget szélénél a külső kordonnál az első MDF-karszalagos rendezőkkel találkozni. A mieink. Itthon vagyok." Születésnapján ezt az otthonosság-érzetet kívánjuk a jövőbe nézve is.

Kedves Barátunk!
Kérjük támogassa folyóiratunk megjelenését
személyi jövedelemadója 1 százalékával!

Nemzeti Kultúráért és Irodalomért Alapítvány
18223086-2-42